

Dunántúli keramikus családok

Dunántúlon, a magyar művészi kerámiagyártás immár két évszázad óta klasszikus földjén, az *Esterházy* családnak 1760 táján egyszerre két tagja is tesz egyidőben kísérleteket arra, hogy a *Mária Terézia* és *Lotharingiai Ferenc* uralkodópár bécsi porcelán és holicsei fajánszgyáraival szembeszállva, birtokaikon porcelán és művészi fajánszt gyártó műhelyeket keltsenek életre. Herceg *Esterházy Pál* az ország akkori nyugati végeiben, Lánzséron vagy Lakompakon óhajtotta 1760 közepén a porcelángyárát állandósítani, ugyanakkor gróf *Esterházy József* pedig Tatán, az ispánudvar egyik régi tehénistállóját bocsjátja egy létesítendő fajánszgyár céljainak megvalósítására.

Amíg a Lánzsér-lakompaki porcelángyártás terve valószínűleg *Esterházy* herceg korai halála miatt eltemetődött, addig nagy nehézségek és hosszas küzdelmek során a tatai fajánszgyár ügye előrehaladt. Még 1761-ben is nagyban foglalatoskodnak a gyári célra átengedett épület alakításán, de a remények csakhamar szétfoszlottak. Emiatt 1762 első negyedével a holicsei gyárból átszerződött *Pfeiffer Sebestyén* próbálkozásait leállították s hosszú szünet után csak 1768-ban fognak újra hozzá Tatán művészi kerámia gyártásához, az ismét Holicstről érkezett *Pram András*, *Schweiger Antal* és *Deutscher Pál* mesterek összefogásával.

Azonban a tatai gyár e működési szakasza is igen zavaros volt. Alig egyéves működés után vezetőjük, *Pram András*, megszökött. A magukra maradt mesterek hősi erőfeszítéssel mégis tovább küzdenek és sikerült is kivívniuk, hogy 1770 kora tavaszától 3 évre magát *Hermann Sándort*, a holicsei gyár vezető beosztásában működő kiváló szakemberét szerződteti át gróf *Esterházy Ferenc* uradalmának vezetősége a tatai gyár élére.

Nem is teljes két évi tatai működés után 44 éves korában azonban elhunyt Örökét először még az idősebb *Kuny Domokos* holicsei gyártásvezető halálával özvegyé vált és *Hermann Sándor* elhűnytával újra megözvegyült *Frank Krisztina* vette át. 1772 végétől az özvegy áll a tatai fajánszgyár élén,

majd 16 évi működés után veje, *Schlögl János György* kezébe kerül a gyár. A reánk maradt művészi szép készítmények igazolják, hogy a holicsei nagy gyár után rangban, teljesítményben és nívóban a tatai a második a magyarországi gyárak sorában. Sok tekintetben felülmúlja az ifjabb *Kuny Domokos* 1786 táján alapított budai kerámiai műhelyét. Nemcsak József nádor dícsérte meg a tatai gyárat, hanem a napóleoni hadakozások veszedelmes szakaszaiban a Magyarországra menekülő uralkodó és az uralkodóház tagjai is. A Holicstről szintén elmenekült s Magyarországon tanulmányútat tett gyárvezető is hasonlóan a legnagyobb elismeréssel és megbecsüléssel nyilatkozott a tatai gyár teljesítményeiről.

Amíg a Tatán létesült művészi fajánszgyár Holic után az ország második nagy gyárává nőtt, addig a bécsi palotája kertjében végzett porcelángyártási kísérletei miatt az illetékes legfelsőbb körök, sőt magának *Mária Teréziának* rosszallásával illetett, súlyosan megdorgált gróf *Batthyány Tivadar* — a hatalmi úton beszüntetett bécsi porcelánkészítési próbálkozásai után — a komáromgyei Béren, a mai Kishér-ben volt birtokán fehéragyagból dolgozó fajánszgyár berendezésével élte ki a kerámiagyártás iránti szenvedélyét. 1786-ban említik először fabrikáját, amely talán ennél korábbi időkben is működött már. Állítólag még 1805-ben is dolgoztak benne s így feltehető, hogy csupán gróf *Batthyány Tivadar* 1812-ben bekövetkezett halálával kapcsolatban szüntette be működését.¹ Az egykori források „weiss irdene Majolik fabrik”-nak nevezik, ami a termékek fajtájáról némi tájékoztatásul szolgál. Erre azért is fel kell figyelniünk, mert készítményei közül egyetlen hitelt érdemlő darab sem bukkant mindeidőig elő.

1

Schneller és Postbichal

A XIX. század első éveiben, a tatai fajánszgyár még virágzó korszakában, Pápa városában kísér-

letek történtek egy kerámiagyár létesítésére. Az 1819 késő őszen a helyszínen személyesen utána járó és érdeklődő kortárs szerint *Schneller és Postbichal* 1802-ben meg is alapították ezt a gyárat Pápa városában.²

Miként arról *Schirek*-nek a holicisi gyárról írt alapvető, nagy monográfiájából értesülünk,³ *Schneller Ferenc* egy holicisi pék fia volt és *Postbichal Jánossal* együtt a holicisi nagy kerámiagyár kőedény részlegében mindketten mint mintázók dolgoztak. Jó hajlamai és betanítása miatt *Postbichal* — a holicisi gyár „1er englischer Modeillerer”-jét — 1788-ban egy időre a holicisi gyárból a bécsi nagy fabrikába helyezték át.

Miután *Postbichal János* felesége *Schneller (Schnöller) Ludmilla* volt, nem csupán az egymás iránti rokonszenv, hanem a sógori kapcsolat erős köteléke is sorsközösséggé tette életüket.

Schneller Ferenc 1789 óta dolgozott a holicisi gyárban és 1793-ban már ő a gyár „1er Majolica-Modeillerer”-je. Kunits közlése szerint már 1802-ben Pápán van s részese, fő létesítője abban az évben a kerámiai gyárnak. Ezideig úgy tudtuk, hogy ez a gyártási vállalkozás hamarosan megghiúsult és *Schneller* Holicisra tért vissza. Most azonban, a legújabbban előkerült adalékok viszont azt tanúsítják, hogy a gyártási kísérletezgetések 1802-ön túlmenőleg, a további években is folytatódtak. Az ugyanis, hogy *Schneller*-nek *Rublich Anna* nevű feleségétől Pápán *Frigyes* névre keresztelt fiacskája született és 1804. július hó 2-án 3 hetes korában elhalálozott,⁴ arra mutat, hogy *Schneller* továbbra is Pápán foglalatzkodott. 1804. május 14-én nyilatkozatot állít ki, amelyben elismeri a *Bittó* nevű hittelezőjével szemben még fennálló 729 forint 26 10/24 krajcáros adósságát. Ezenkívül az a május 27-i *Morotz János*-féle 300 forintos adósság is terheli őt, amelyet feleségével közösen vállalt.⁵ Ezekben az időkben is kerámiai mesterségét folytatta, amit az is igazol, hogy a *Bittó*-féle betáblázáskor a vármegyei ülés jegyzőkönyvében *Schneller Ferencet* „Porcellanae Fabricans Papensis”-nek titulálják. Ennek ellenére 1805 július végén mégis a holicisi gyár kötelékéből lép ki és utazik „zur einstweiligen Arbeit” Páparra.⁶

Postbichal — másfél évtizedes holicisi és bécsi működés után — szintén 1802-ben jött Holicisról Páparra és mindvégig ottmaradt. Erről az az öt gyermek tesz tanúbizonyságot, akik *Schneller (Schnöller) Ludmilla* nevű feleségétől mind Pápán születtek:

1. *Leányka*, aki 1803. szeptember 1-én egy napos korában halt meg.

2. *József*, akit 1805. október 29-én kereszteltek.
3. *Antal*, aki az 1807. augusztus 30-i keresztelő után szeptember 17-én meghalt.
4. *Nándor*, aki 1809. körül született és 12 éves korában 1821. április hó 12-én hűnyt el.
5. *Anna*, keresztelték 1812. június 10-én. (Meghalt 1813. április 28-án.)

Postbichal a 25. életéve körül volt, amikor a holicisi gyárat otthagyt a Páparra telepedett át. Kezdetről szerepe és része volt a pápai kerámiai gyár alapítása körüli próbálkozásokban. Végig kitarított a kezdeti évek bizonytalanságaiban és nehézségeiben. Az 1805-ös nagy Windschügel-féle végleges alapításnak és újjáépítésnek is hasznos közreműködője volt és tevékenységével oszlopa maradt a gyárnak akkor is, amikor a tízes évekkel kezdődően a *Winter Máttyás* tulajdona lett.

Hasznos munka közepette, fiatalon, mindössze 37 éves korában halt meg Pápán 1814. február hó 9-én „*Joannes Posztpichal, uxoratus, Fabricans*”.⁷

2

Winter Máttyás

A pápai kőedénygyár méltó kiépítése, a gyártás komoly megszervezése, az árak értékesítése, a pápai kőedénygyártás felvirágoztatása *Winter Máttyás* munkásságának köszönhető. Érdemes tehát az ő személyére vonatkozólag összeszededegetni azokat az apró adalékokat is, amelyek részben reávilágítanak: honnan, hogyan jön a kereskedelemből, kikből állt a családja, kik a gyermekei és honnan szedi össze a tőkét.

Életét, munkásságát mint helybéli pápai kereskedő kezdte. Nemes *Könczöl Klárát* vette feleségül. A házasságból 5 gyermek született, mindegyikük Pápán:

1. *Anna Mária*. 1799. május 7-én kereszteltek. (Annak a *Dragschütz*-nak lett a felesége, aki először az apósának utódja lett a gyárban, majd anyósa segítője.)
2. *Nepomuk János*. Keresztelték 1801. július 24-én.
3. *József*. Keresztelték 1803. október 1-én.

4. *Alajos*. Keresztvíz alá tartották 1807. október 6-án.
5. *Mátyás Antal*. 1810. május 6-án keresztelték.

A legrégebb források *Winter Mátyás*-nak még pápai mercator kereskedelmi, üzleti, pénzügyi dolgairól szólnak. Az 1799. december 2-i veszprémmegyei ülés említi a *Höller András* győri kereskedővel és 491 Ft. 48 krajcárral kapcsolatos ügyét,⁸ majd 1804-ben is még csak vásznakkal kapcsolatban említik kereskedői tevékenységét.⁹ 1806-ban vagyónára rátáblázzák (intabulálják) azt az 1000 forintos adósságot, amelyet ő, mint pápai kalmár „*Somogyi János* úrtól Szent Iván hava (június) 10. napján Törvényes 6 forint kamatra kölcsönzött”.¹⁰ Ugyanez év november 17-én *Koschvitz Joseff* pápai kereskedő *Mack Vintze* kereskedőnek adósslevelet ad 1844 forintról, amely adósságot azután 1807. március 4-én *Winter Mátyás*-ra átcedálnak.¹¹

Mindezek sorából messze kimagaslik az a betáblázás, amelyről az 1813. január 23-i veszprémmegyei közgyűlési jegyzőkönyv 27. lapján az 57. szám alatt így jegyeznek fel:

„Intabuláltattak *Vinter Mátyás* Pápai kereskedő és *Köntzöl Klára* felesége ellen 3650 forintok V. Czedulában, mellyekkel ezek Méltóságos Gróf *Eszterházy Miklós* Pápai Uradalmanak száztól 6 frt. Esztendei Interes kötése mellett, Pápán e folyó 1813-k Esztendei 1⁶ Januáriusban olly kötelezéssel adóssak maradtak, hogy a meg irt summa erejéig Pápai belső Városi Házokat, és a Devetseri uttcában lévő Cserepes Kert nevű Majorjokat lekötött zálogul kinevezik, 's a' végrehajtáskori kinevezés jussát a' Kötelező Urodalomnak át engedi, 's egy fertály Esztendei felmondásra reá állanak.”

Aligha lehet vitás, hogy e pénzügyi műveletek elsősorban a pápai kőedénygyár nagy vállalkozásának minél jobb sikere érdekében mennek végre. Ebben az időben a pápai gyár már legfelsőbb kiváltsággal felruházott üzem, olyan korszerű új kemencéi épültek, amelyek egyedülállóak az országban, a gyári dolgozói létszáma félszáz körül állandósult.

Nagyjában erről a korszakáról szól dicsérőleg *Kunits* és noha Kassán, Iglón, Rozsnyón, Körmöcbányán is kítőnő kerámiagyárak működtek, ennek ellenére is az ország legelső kerámiagyárának nevezi a pápait. *Winter*, az ügyes kereskedő és gyáros, hallatlan erőfeszítésekkel és nagy igyekezetekkel mozgatja a pénzt, növeli és erősíti, előteremti azt a tőkét, amely ilyen nagystílusú gyár működtetéséhez és hasznosításához elengedhetetlen. Érde-

mes megvizsgálni e mesterkedésekkel kapcsolatban a legjelentéktelenebbnek látszó feljegyzéseket s, mert ezek mutatják, hogy a kereskedelmi tőke hogyan változik ipari tőkévé s az ipari tőke — ha ugyanabban a kézben van —, miképp lesz a kereskedelem biztosítéka és serkentője.

Winter Mátyás még mint „Pápai Kalmár”, feleségével együtt 1806. december 31-én 6%-os kamatfizetésének kötelezettsége mellett 2000 forintot vett kölcsönbe *Timár Adám* „Oskola Mester”-től, *Faidl Ignácz* Pápai Posta Mester kezessége vállalásával. Minthogy a pénz visszafizetése húzódtott, Veszprém vármegye 1813. november 17-i közgyűlésén *Faidl* vagyónára rátáblázták a tartozást¹² és csupán a megye 1817. január 25-i ülésén került sor arra, hogy *Winter Mátyás* és felesége ezen 2000 forintos adósságát, amellyel *Timár Adám*-nak tartoztak, „extabulálják”.¹³

1815. július 1-én 7989 forint 24 krajcár értékű „boltbeli portékát” vett át *Winter Mátyás* pápai kereskedőtől *Stift Tóbiás* és egyúttal részletfizetési egyezséget kötnek erre vonatkozólag. 1816. július első napjától még mindig 4489 forint 24 krajcárral adósa maradt, sőt *Winter*-nek még 1818. február 25-én is fennállott ez a követelése és éppen ezért ezt az összeget *Winter* javára a megyei közgyűlés intabuláltatja.¹⁴

Az 1817. február 15-én kelt Contractus szerint *Heidenwollff* (!) *Fál* és ennek felesége *Pauli Anna*, *Winter* „Kő Edény Fabrikának tulajdonosának” 12.000 forinttal adósa.¹⁵ 1817. május 2-án ez, a *Haidnwolf Fál* és Felesége ellen *Winter Mátyás* kereskedővel a „Háza, boltja, 's portékái eránt kötött arendás és vevő Contractus intabuláltatik.”¹⁶

Pápa város 1818. évi november 4-iki tanácsülési jegyzőkönyvéből értesülünk,¹⁷ hogy „*Heidenwollf Fál* megbukott kalmárnak itt a' Belső-Városi Kristóf uttzában egyfelől *Brisistye Károly* német vargamester, más felől *Pauer József* Ur házoik szomszédságában lévő Contractuális házat közönséges kótya vetye szerint *Vinter Mátyás* Urnak, mint legtöbbet ígérő félnek, ennek Hitves Társának, 's minden Törvényes maradékinak ... 9010 v. forintokon ...” *Szakonyi Ferentz*, és *Ettl Mátyás* Tanáts, mégis *Szabó Ferentz* Városi Jegyző Urnak mint a mondott ház eladására kiküldöttek eladták.

Az 1818-as évből *Winter*-nek még a következő ügyleteit ismerjük: A január 31-i Pápa városi tanácsülés¹⁸ *Winter* „Pápai Kőedény Fabrika Tulajdonosának” keresetlevelét 15 nap alatt adandó felelet véget ki küldi *Kili Mihály* „Csizmatia Mesternek”, mint illető alperes félnek. A veszprémmegyei február 25-i közgyűlés pedig¹⁹ *Loydl Jakab* „Bétsi kereskedő Biztos” ellen *Winter Mátyás* pápai

„Edényfabrikás” részére 9000 forintot intabulál.

Április 13-án a Kislőd határában található porcelánföld kiaknázására *Winter Mátyás* szerződést köt a földesúr veszprémi püspökkel. Abban állapotnak meg, hogy a fehér földet csak ott szabad bányászni, ahol sem az uraságnak, sem alattvalóinak azzal kárt nem okoznak.²⁰

Forrásaink ettől kezdve már csak jelentéktelen ügyleteket említenek:

Az 1821. március 2-i vszprémmegyei közgyűlés intabulál Pacsay János karádi (Somogy megye) ispán ellen *Winter Mátyás* részére a tőle vásárolt edények árában 131 forint 12 krajcárt.²¹ Az 1822. február 1-i megyei közgyűlésen megtörténik „Ple-nipotencia vallása *Vinter Mátyás* pápai fabrikásnak *N. Petrovics Mátyás* ügyvéd részére Eszéken lakó *Eisenbart Márton*-nál levő 576 forint bevételére”.²²

Winter Mátyás „adózó, kő Edény Gyár tulajdonos”, 1834. február 17-én halt meg Pápán, 75 éves korában.²³ Özvegye, *Könczöl Klára* 1839. július 6-án, 66 éves korában követte őt a sírba.²⁴

3

Gyári munkások a Winter korszakból

A pápai kőedénygyártási próbálkozásokat megindító *Schneller Ferenc* és *Postbichal János*-on kívül már név szerint ismerjük annak a törzsgárdának a tagjait is, akik az öreg *Windschügel Karl August*-tal 1805-ben Holicról átjöttek és Pápra áttelepedtek a pápai gyár végleges megalapozására és a kőedénykészítés folyamatos beindítására.

Ezenkívül a *Winter Mátyás* egyedüli tulajdonává vált gyár első fénykorából még a következő dolgozók neveit örökölték meg a különböző feljegyzések:

1. *Richter Márton* „Ex Fabrica Laborator”, nős, 1811. november 8-án 59 éves korában Pápán meghalt.²⁵

2. *Vainer János* „Fabricans”. Felesége — (Bernhard Anna) — 1812. szeptember 8-án Pápán meghalt.²⁶

3. *Ritter Sándor* 1804. szeptember végén érkezett Holicra. 1805 április 20-án elbocsátását kérte, mert Pápra óhajtott utazni. 1814. január 11-én mint „fabricator” Pápán feleségül veszi *Andreszek Erzsébet*-et, *Windschügel Károly Ágoston* és az anakidején Holicról jött *Kaizer Antal* tanuk jelenlétében. Házassága révén az öreg *Windschügel* fiának, *Anton*-nak sógorává vált.²⁷

4. *Litz (Lutz) János* „sodalis fabricantus”. *Katalin* nevű felesége szintén *Andreszek* leány. Ő is sógora tehát *Windschügel Antal*-nak és *Ritter Sándornak*.

Két leánygyermekük volt:

- a) *Eleonóra* (Pápán keresztelték 1815. március 10-én; meghalt október 15-én).
b) *Eleonóra Erzsébet* (1816. november 11-én keresztelték, meghalt 1819. május 2-án).²⁸

5. *Taiki Károly*. Többször — tévesen — *Tsiki*-nek nevezik. „Fabricans”, „fabr. sodalis”. *Károly* nevű gyermekét 1816. január 3-án keresztelték és január 20-án temették. *Veszeli Anna* nevű felesége 20 éves korában, 1816. augusztus 2-án hunyt el Pápán.²⁹

6. *Kessel György*-ről a pápai városi tanács 1818. évi január 24-i ülésének jegyzőkönyve³⁰ a következőképp emlékezik meg:

„Kessel György kőedény Fabrikásnak a letelepedés eránt Tettes Praefektus Urhoz bé adott könyörgésére semmi ellenvetés nem találtatván, tüzelylyának elérése végett a' Mlgos Urasághoz utasítatik.”

A Mayer-korszakból két nevet említünk:

1. *Rehfeld Rechfeld Vilmos* fabrikás. Felesége *Schmid Terézia*. 1839. szeptember 19 én Pápán keresztelik Teréz leánykájukat.³¹ †

2. *Schönwald Vilmos*. 1848. január 22-én halt meg 21 éves korában.³² Mestersége, foglalkozása egyelőre még fel nem derített, de bizonyos, hogy nem azonos *Schönwalder Vilmos* pápai „porcellán gyárbeli főstész”-szel, (*Wanke Anna* férjével), mert e piktor 1862-ben hunyt el, 62 éves korában.

4

Mayer György János

A pápai kőedénygyárat 1839 elején megvásárló *Mayer György*-öt nem csupán *György*-re keresztelték hanem hihetőleg kettős keresztneve volt. Legalább is ezt sejteti Pápa városa tanácsának az az 1842. január 24-én kelt és „Szabad Pápa városában létező gyárak jegyzéke” című hivatalos kimutatása, amelyet a Helytartó Tanácshoz terjesztettek fel s amely „*Mayer György János* urnak császári király szabadalmas kő és porcellán edény gyára-ról beszélt”³³ is *Mérei Gyula* korszakos nagy munkájában és idézi ezt az iratot s ennek alapján — érthetően

és joggal — *Mayer János György*-nek nevezi a pápai gyár akkori tulajdonosát.³⁴

A „Társalkodó” folyóirat I. F. jelű írója, a „Még egy pillanat a pápai kőedény gyárra” címen közreadott megemlékezésében *Mayer*-nak szintén kettős keresztnevről tud s ezért róla ekként emlékezik meg:

„I. G. *Mayer* tulajdonos”.³⁵

Oldal József is „A pápai kő-edény-gyár”-ról írva³⁶ *Mayer György János*-nak nevezi.

A hivatalos iratok túlnyomó része szerencsére csupán *Mayer György*-ként említi s így sok zavart kelthető félreértést lehet megelőzni, mielőtt megtevédnék annak az útvésztlőjében, hogy éppen ekkor, amidőn a pápai kőedénygyár 1839 elején *Mayer György János* kezébe kerül, egy másik *Mayer János* is, mint ugyanennek a gyárnak egyik vezetője működik Pápán. Félév múlva, 1839 derekától pedig a herendi kerámiagyárban fejt ki fontos, egyesek által „a magyar kerámia legnagyobb jelentőségű”-nek vélt irányító szerepet.

Mayer György, vagy esetleg *Mayer György János* tehát egy és ugyanazon személy, de nem azonos ezzel a vele egyidőben ugyancsak Pápán és Herenden működött és csupán csak *Mayer János*-nak nevezett keramikussal.

Ez a *Mayer János* a pápai és a herendi gyárak 1839 körüli egyik igazgatója külföldről vándorolt be a magyar földre,³⁷ *Mayer György János* ellenben helyi, hazai származású, a Pápa városában tekintélyt, megbecsülést szerzett *Mayer* polgári család sarja. Édesapja *Mayer Vintze* „pápai polgár, Posztó tsinálló Mester” volt. Feleségét már 1817-ben *Mayer Vintze* „megmaradott özvegye, *Frits Erzsébet*”-nek nevezik. Házasságukból két gyermek született:

1. *Majjer Anna*, akit *Boronyai János* pápai lakos vett feleségül és a helybeli kőedénygyár későbbi tulajdonosa és fellendítője.
2. *Majjer György*,

Ezt a *Mayer György*-öt, *Majer* (!) *Vintze* polgárnak, „Posztó tsinálló Mesternek” fiát, mint „Posztos Mester”-t, 1815. január 14-én vették fel és iktatták be a pápai polgárok sorába.³⁸

Két év múlva, 1817. június 25-én özvegy édesanyja az apai és anyai jussok fölött diszponálva, gyermekeivel egyezséget és eltartási szerződést köt. A megállapodás a *Mayer* család gazdasági jó megalapozottságát, módosságát és tekintélyre emelkedettségét tükrözi:

Ezek szerint néhai *Majjer Vintze* pápai posztos mester megmaradott *Frits Erzsébeth* özvegyének

intézkedése szerint „ő, az ő törvényes ágyból nevezett Férjétől nemzett gyermekeinek, *Majjer Annának*, ki már *Boronyai János* pápai lakoshoz férjhez ment és *Majjer György* pápai posztos mesternek apai és anyai, ingó és ingatlan jussokat összesen 16000 forintokba állapítván meg, azoknak felerészét, 8000 forintokat, mint atyai just, nevezett gyermekeinek teljes jussal, fele részét pedig mint anyai just oly fenntartással engedi át, hogy *Majjer Anna* az ő részére esett 4000 forintoktól járandó törvényes kamatokat időről időre fogja fizetni, — *Majjer György* pedig az ő neki esett anyai juss fejében, mely hasonló képen 4000 forintokat tesz, haláláig őt tisztességesen a maga házánál el fogja tartani és neki gondját viseli”.³⁹

Mayer (Májer) György posztómester eleinte a „Város háza alatt lévő kis boltot” bérelte (évi 200 forintért),⁴⁰ majd 1820 januárjában a feleségével — *Palits Julianna* asszonnyal — 15.000 váltó forintért örök áron megvásárolta „Betsületes *Biertler György* Pápai Lakatos Mester” és *Preiszner Anna* nevű feleségének „azon Contractuális házát, melly egy felül a Városi Strázsa ház, más felül pedig *Nemes Dienes Mihály* házaik szomszédságában vagyon”.⁴¹

Ezen okokból *Mayer György*, mivel „nem tsak alkalmas boltja volna, hanem ezen fellyül házának fekvése is olly helyen volna, a’hol naponként számos vásárlók meg fordulnának, azért a város háza alatt birtt boltot már tovább nem használhatván, arról — (a városi tanács egyik ülésén személyesen megjelenvén) — lemondott”.⁴²

Mint ismeretes, 1839. január 2-án *Mayer György* örök áron megvásárolta „a Tekintetes *Nemes Veszprém Vármegye Pápa Mező Városában* felállított s *Néhai Vinter Máttyás* által az 1811-k évi december 23-án költ királyi szabadalommal felruházva birt Kőedény gyárt, a néhány esztendőök előtt (1834) meghalálozott *Vinter Máttyás* örökösitől”. A gyár akkori bérlőjét, *Fischer Mórícot* is sikerült nagy nehezen kituszkolnia, eredménnyel fogott hozzá a kőedénygyárnak az átmeneti hanyatlásból újra a magyar nemzeti ipar rangjához méltó felvirágoztatásához. Amikor szabadalom kérése támogatásul bizonyítványt állítanak ki róla, abban már Pápa város egyik leggazdagabb, legérdemesebb fiának említik. 1840. szeptember 30-án a *Pap* főszolgabíró és *Vermes Illés* uradalmi fiscalis a gyárat szemrevételezik, ellenőrzésüket *Mayer György* gyártulajdonos fiának a jelenlétében tartják meg. *Mayer* tehát gyára üzemeltetésében fia segítségére is támaszkodott.

1852-ben — egy hivatalos eljárással kapcsolatban — vagyonkimutatási igazolvány kiállítására

válíks szükségessé. A július 31-i ülésén a városi tanács megállapítja, hogy *Mayer György* posztó és kőedénygyáros „városunkban 40.000 ezüst forintot érő tiszta értékkel bír”.⁴³

Oldal József hányatott életű, egykori 1848 – 1849-es honvédtiszt és későbbi szerkesztő, 1860-ban az *Iparosok Lapjában* számunkra nézve érdeklőtő cikket írt a pápai kőedénygyárról.⁴⁴ Miután 100 év alatt elkerülte a szakemberek figyeljét és ilyképp teljesen ismeretlenül lappang, célszerűnek véljük kivonatos megismertetését:

Ezek szerint *Mayer György* a gyárat nemcsak helyiségekre nézve, hanem az üzlet terjedelmében is nevezetesen gyarapította. Olyannyira, hogy már maga a nagy négyszög terjedelmű épület, a többi hozzátartozó melléképületekkel, meglepő látványul s díszül szolgált Pápa városának. „A gyár a borsosgyőri utca végén áll, mintegy 6 házhelyet foglal el s hét épületet tartalmaz a hozzá tartozó nagy szárítóval; a gyárépület közepén pedig első égetésű edény számára nagyszerű lerakó félszer létezik. Öt gyártó kemencéje van s körülbelül 180 ember kényelmesen végezheti a gyárban munkáját, mely munka annál pontosabban és szakavatottabban foly, mert már régibb időből letelepedtek itt az illető gyári munkások, s Pápan élnek családostól, mi a gyárra nézve kitünő előnyt biztosít, mivel ekkép a munka, illetőleg a gyártás avatott kezekre bízathatik.”

„Az anyagot, melyből a gyárban a kőedény készül, a Bakonyból kapják, hol Pápa és Városlőd között nagy mennyiségben található. Az anyag színe nyers állapotban is fehér, mint a mészkőé, a föld első rétegében fekszik s így könnyen lehet hozzájutni. Két-három láb terjedelmű darabokban ássák s e darabok sóskavicsal vannak keverve, melyet az anyagtól utóbb elválasztanak s attól azt egészen megtisztítják.

Utóbbi időben *Mayer György úr tulajdonos örökösei kezelésére jutván a gyár, ezeknek egyike* egy újabb anyagnemet fedezett fel, mely májbarnaszínű, annyira zsiradékos, hogy úgyszólván vágni, faragni lehet s midőn kiégettetett, hófehér színre változik. Most ezen anyagot is keverve a fentebivel, igen használják a gyárban a kőedény gyártására.

Ezen anyagokból mindennemű kőedény készül nagy mennyiségben.

A gyárnak, mint legrégebbinek az országban, már a régibb időben különös engedménye volt bárhol raktárakat tartani.

Ami a gyári munka kezelését, a gyártmányok készítésének könnyűségét illeti, a pápai gyár talán

egy a maga nemében, mert tüzelőre nézve legkisebb akadályt sem szenved, ott lévén a Bakony.

Nem messze a gyártól folyik a Tapolza vize, melyen van a jó karban álló anyagtörő és mázörölő malom s így a gyárkezelés legcsekélyebb nehézségeknél sincs kivéve, mi azon reményre jogosít, hogy a gyár még a mostaninál is nagyobb virágzásnak néz elé.

Jelenleg a gyár *Mayer György* örököseinek birtoka s minthogy ezek közt közös osztály tárgyalattik, a gyár is nyilvános árverés útján, még a tavasz folytán eladó lesz, de ha vevő jelentkeznek, addig szabad kézből is megvehető. Ennek következtében igen kívánatos volna, hogy e nagy terjedelmű gyár, mely hazánk iparának jelentékeny tényezője, oly egyéniség birtokába jutna, ki mind vagyoni állásánál, mind szakszerű képzettségénél fogva annak élére valóban hivatott.”

E híradás szerint tehát 1860 táján *Mayer György* örökösei kezelésébe került a pápai gyár. 1864 és 1866 között Pápan az üzemeltetést beszüntették, a gyárat Városlődre telepítették át, az ottani kőedényüzemmel egyesítették s városlődi kőedénygyárként folytatták a gyártást.

Ennek a városlődi üzemnek is ugyancsak egy *Mayer (Meyer) György* a „gyártulajdonosa”. *Jordán Emília* nevű feleségétől Városlődön a következő gyermekei születtek:

1. *Lujza Mária.* 1866. február 24-én született. Keresztzülei: Schvab József és Jordán Mari pécsi lakosok. (Meghalt 1866. június 16-án.) Született 1867. május 10. Keresztanyja özvegy Jordán Mária.
2. *Ilona.* Született 1867. május 10. Keresztanyja özvegy Jordán Mária.
3. *György.* Született 1868. augusztus 14-én. Keresztzüelője: Sebastiani Mária, néhai Jordán özvegye.
4. *Rezső Titusz Hugó.* Született 1878. április 25. Keresztanyja özvegy Obertrank Rezsőné, született Schwabe Eleonora, Budapest.⁴⁵

Mayer György 1879. május 25-én, mint tanú résztvett *Oppe Ignác* és *Wanke Mária* házasságkötésénél.

Nemsokára névváltoztatási kérelmeivel foglalkoznak. A fővárosi tanács „illetőség tárgyában nyilatkozat végett Pápa városával közölte” szándékát. A helyi tanács 1883. február 10-i ülésén oly-

képp határoz,⁴⁶ hogy „mint pápai szülőktől származott, szintén pápai illetőségűnek ismertetik, 's egyúttal kijelentetik, hogy vezeték nevének „Zala”-ra szándékolt változtatása ellen illetőségi hatósága részéről nehézség nem tétethetik”.

A városlódi kőedénygyárnak ezután még két Meyer nevű tulajdonosára bukkanunk:

1. Meyer Ferenc, Kalivoda Leontina özvegye (származási helye Pápa, lakóhelye Városlőd), „kőedénygyáros, meghalt 1881. május 18-án 63 éves korában”.⁴⁷

2. Mayer Béla, budapesti születésű, városlódi gyártulajdonos és brugnerai és prátai Porcia Leopoldina grófnő

(Gyermekei: a) Béla. Született 1893. okt. 4.

b) Lajos. Született 1894. nov. 18.).

5.

Wanke Ferenc

Ennek, a magyarországi kőedénygyártásban is szerepet vitt családnak első tagja a prágai „neü errichteten Steingut Fabrique nach englischer Art” gyár 1795 decemberében összeírt személyzeti listáján bukkan elő. Erről a Franz Wanke 2-ik Brenner-ről megemlítik azt is, hogy a csehországi Ospitzben született.⁴⁸

Három év múlva a teinitzi gyár foglalkoztatja.⁴⁹

Az altrohlaui, csehországi kőedénygyárban is működött 1826 és 1831 között egy Wanke. Erről a Karl Wanke-ről pontosan feljegyezték a gyári iratok, hogy 1804-ben Sommerein-ben született.⁵⁰

A magyarországi forrásokban — eddigi ismereteink szerint — legelőször Veszprém vármegye 1820. november 18-án tartott közgyűlésén kerül szóba a család egyik tagja; amikor is a városi tanács útnak indítja Wanke Vencel-hez a Helytartótanács útján a „Csehországi Igazgató Szék” hozzá küldött „elbocsájtó levelét”. Ezt az iratot, amely Wanke „Csehországból lett elbocsátását” jelentette, a megye „éremében Dombay Szolga Bíró Úrnak” kiküldette.⁵¹

Ez a Wanke Vencel még nem vett részt a magyar művészi kerámia gyári készítésében, hanem új urát, gróf Esterházy Pált mint rédei erdésze szolgálta. Preszler Erzsébet nevű feleségétől született Vilmos fia 1822. augusztus 8-án, a veszprémmegyei Sikátoron, akit 1845-ben pappá szenteltek és 1885-ben mint pápateszéri plébános hunyt el.⁵²

Wanke Vincét — noha kerámiai tevékenységéről mit sem tudunk, mégis szem előtt kell tartanunk. 1837-ben ugyanis egyik tanú, Wanke Ferenc és Hin-

rich Anna esküvőjén. Ebből feltételezhetően közeli rokona éppen annak a Wanke (Vanke) Ferenc-nek, akinek változatos működése egyik érdekessége a magyar kerámiaművészet történetének.

A Wanke (Wanke)-k közül ezután az a Wanke Anna bukkan elő, akinek 1833. január 15-én, 22 éves korában volt Pápán az esküvője az akkor nálánál éppen 10 évvel idősebb Schönwald Vilmos-sal⁵³ Házasságukból négy gyermek született. Mindegyikük még mint kiskorú apróság el is hunyt:

1. Erzsébet Emília. (Született 1833, meghalt 1836.)

2. Károly. (Született 1841, elhalálozott 1842.)

3. Anna. (Született és meghalt 1843.)

4. Róbert. (Született 1845, meghalt 1846.)⁵⁴

(Wanke Anna 1851. november 2-án, 39 éves korában Pápán halt meg).⁵⁵

A Wanke család pontosabb megismerése és a családi összefüggések tisztábban látása érdekében fontosságot nyer Wanke Johanná-nak 25 éves korában, 1840 karácsony napján, a német birodalom türingiai erdeinek területén, a „Schwarzenburg Rudolftadti Hercegségben” született, akkor 21 éves Dresselt Károly-lyal kötött házassága.⁵⁶ Az esküvő fényét emelte, hogy a házasságkötés tanúí Rikoti Károly pápai kőedénygyári igazgatónak titulált egyik irányítója és Dalheimer Antal, szintén rangos gyári dolgozó voltak. De a mi szempontunkból ennél jelentősebb, hogy a fiatalasszony szüleinek a nevét is feljegyezték az esketési iratokban. Wanke Johanna ezek szerint Wanke Ferenc gyáros és Kohn Erzsébet leánya.⁵⁷

Az 1840-es esküvőt megelőzően már szerepelt Wanke Ferenc neve Veszprém vármegye 1835. december 14-i közgyűlésén.⁵⁸ Ekkor intabulálták Wanke Ferenc ellen ugyanis azt a 114 forint 27 krajcáros v. cz. tartozást, „mellyel az 1835-ki Februárius 9-kén Pápán költ Solo Váltó levél szerint Hirschler Sámuel részére való adós voltát megismerte”.

Ez idő szerint nem lehet még bizonyossággal megállapítani, hogy ez az 1835. évi adóssági betáblázási ügy azzal a Wanke Ferenc-cel van-e kapcsolatban, akinek Kohn Erzsébet volt a felesége, avagy az ő személyével nem azonos, de nevével egyező azon másik Wanke Ferenc-cel, aki mint 36 éves „edény gyártó legény” 1837. január 23-án Pápán házasságot köt az akkor harmincadik életévében levő Hinrikh (Heinrich) Anná-val, Wanke Vencel és Lisztner Ferenc tanúk jelenlétében.

Első gyerekük még Pápán született és ott is halt meg 1837. augusztus 24-én „kisdéd” korában.⁵⁹

A XIX. század negyvenes éveinek közepén már mint a pápai kőedénygyárat elhagyó s Kőszegre áttelepedő, önálló és független mesterrel találkozzunk *Wanke Ferenc*-cel.

Az 1844-től 1851-ig terjedő időszak alatt négy gyermeke született Kőszegen. Mindegyikük leány:

1. *Karolina*. 1844. október 9-én keresztelték.⁶⁰
2. *Emília*. Keresztelték: 1846. október 1.
3. *Kornélia*. Keresztelték: 1848. július 28.
4. *Mária*. Keresztelték: 1851. március 11.⁶¹

A keresztelőkkel kapcsolatos feljegyzések *Wanke Ferencet* kőedénygyárosnak nevezik. Erre vonatkozólag — a fennmaradt kőszegi F W jegyű emléksanyagokon kívül — Kőszeg legújabb monográfusától kapjuk meg a tájékoztatást:⁶²

„... a kapitalizmus vállalkozásai sorában egy kőedény gyár is létesült Kőszegen. Szakembere a csehországi *Wanke Ferenc* volt, aki 1846-ban kapott itt, Kőszegen, polgárjogot. Az üzem a szabadságharc leverése után a pénz elértéktelenedése miatt tönkrement.”

1854. március 6-án maga *Sárány Miklos* apát viszi *Wanke Ferenc* „kőszegi fehéredénygyártót” Bakonybélbe, hogy az ottani kőedénykészítési vállalkozást beindítsa. Az apát még az ügykezelést is felajánlotta neki. *Wanke* hajlandó is lett volna Bakonybélben maradni és vállalkozni a gyár vezetésére, azonban elégtelen anyagi juttatások és egyéb összekülönbözések miatt csakhamar ott hagyta a gyárat.⁶³

Wanke Ferenc kerámiai pályájának végső szakaszában a városlódi gyárban kötött ki. Mikor 1870. május 11-én 64 éves korában *Heinrich Anna* nevű felesége Városlődön meghalt, megözvegyült férjét városlódi „gyáros”-nak tüntetik fel.⁶⁴ Négy év múlva, 1874. szeptember 2-án, szintén Városlődön, 74 éves korában meghalt maga *Wanke Ferenc* is.⁶⁵ Az elhalálzási anyakönyvben származási helyül Bécs városát tüntetik fel.⁶⁶

Wanke Ferenc, mint „edénygyártó legény”, Pápán kezdte működését. Ezután, sorsa javítása érdekében, Kőszegen próbálkozott saját gyárat alapítani. A gazdasági bajok által elsodort gyára után Bakonybélben kísérelt egzisztenciát teremteni. Végül is a városlódi nagy kerámiai gyár lett a végső otthona. Ugyanegy mester járta végig a Dunántúl négy gyárat.

Hátrahagyott családtagjai közül eddig csak *Mária* nevű legkisebbik leánya sorsa ismeretes. Apja halála után négy évvel, 1879. május 25-én

férjhez ment *Oppe Albert* városlódi kőedénygyártó munkásnak az akkor 24 éves *Ignác* nevű fiához.

A két család közötti ismeretség és barátság kezdete még azokra az időkre megy vissza, amikor az ifjú férj édesapja az egykori „Borussia”-ból átszármaazva, 35 éves korában, 1854-ben Városlődön házasságot köt. Sorsa egyideig őt is Bakonybélbe veti s az ottani gyár szűk kis világa az öreg *Oppét* és a Kőszegről kikopott *Wankét* barátokká kovácsolta össze. Ezek a régi kapcsolatok familiáris rokoni kötelekeké változtak, amikor *Wanke Mária*t, szülei elhalálzása után *Oppe Ignác* Városlődön élettársul veszi. Az *Oppe* és *Wanke* család egyesülésének aktusánál a házasságkötés egyik tanúja maga *Mayer György*, a városlódi kőedénygyár akkori tulajdonosa, a másik pedig *Röszner Gusztáv* „porcellánfestő”.

Az *Oppe-Wanke* párnak öt év alatt négy gyermeke született:⁶⁷

1. *Ida*. (1880. február 25.)
2. *Marianna*. (1882. április 13.)
- 3–4. *Sándor és Béla*. Ikrek. (1884. május 3.)

Ezzel a násszal nemcsak az *Oppe* és *Wanke*, hanem még a *Rettig* család is egymással rokonokká vált. Kerámiai nagy dinasztiviá alakultak, amelyet az akkori helyzet ismeretében inkább azzal lehetne megjelölni, hogy egy nagy közös nyomorúságba egyesültek.

6

Gerlicze Ráfael

A hevesmegyei Szarvaskőről származik és a régi felsőmagyarországi nagy kerámiaiparközpontból, Hollóházáról került a Dunántúlra. 1852 óta tevékeny részese a bakonybéli apát kőedénygyártási törekvéseinek. A kicsinyes lehetőségek erősen korlátozták és *Sárány Miklos* apátnak a gyors sikerre, előre biztosított eredményekre törő céljait nem tudta elérni.

Mint a sorsában és a bakonybéli kőedénygyár sikerében vakon bizakodó 32 éves nőtlen férfiú, 1854. január 10-én házasságot köt a 19 éves hajadon bakonybéli *Szákli Anná*-val. „Mindkettő nemtelen” — írja be az esketést végző *Nyuli Vilmos* bencés plébános, jelezni kívánván ezzel azt, hogy a házasságra lépők egyszerű közrendbeliek.

Az 1854. évi sikertelen gyártási próbálkozások, a szerény és ki nem elégítő eredmények miatt — az apátsági naplóba írt bejegyzés tanúsága szerint — már ősszel az apát *Gerliczének* megmondta, hogy

munkájával nem lévén megelégedve, jövendőjéről gondoskodják.

Ennek ellenére, *Gerlicze* továbbra is ottmaradt. Szegénységben, nyomorúságban ottrekedt Bakonybélben, „a világ végső zugában”.

A *Gerlicze* házaspárnak Bakonybélben 6 fiúgyermeke született:⁶⁸

1. *Gyula*. 1855. január 13. Meghalt január 21.
2. *Ráfael*. 1856. március 14.
3. *Gyula*. (Újra.) 1861. január 13.
4. *Viktor*. (Más néven Géza.) 1863. december 31.
5. *Gusztáv*. 1866. január 27. Meghalt 1871. március 15.
6. *István*. 1868. október 18. Meghalt 1869. január 9.

A bakonybéli plébánia e bejegyzései *Gerlicze Ráfaelt* 1856 és 1866 között mindig *figulus*nak, 1868-ban pedig *porcellanos*nak nevezik.

Gerlicze Ráfaelt utoljára 1888-ban említik. Ekkor a szentgáli római katolikus egyház anyakönyvében szerepel, mint *Gerlicze Mária* 1888. január 24-én Herenden született *Gerlicze Géza* nevű törvénytelen fiának a keresztapja.

Gerlicze Ráfael tehát, aki még az ötvenes évek derekán *Martiny Sámuel*-lel, a hollóházai gyár újrakeltőjével és a regéci porcelánt gyártó telkibányai

gyár igazgatójával összefogva „a Pannon Hegy Gyöngye”-ként remélt Bakonybélben egy reprezentatív kerámiai művészeti gyár létesítéséről ábrándozott, reménysegei elfoszlása után mint nincstelen ott ragadt, s egyszerű *figulus*-ként kereste tovább kenyerét. *István* fiának 1869. elején történt elhúnytakor a bakonybéli anyakönyv „*porcellanos*”-nak nevezi őt. Lehet tehát, hogy a végén a herendi gyárral került kapcsolatba, sőt talán oda át is települt. 1893-ban viszont, a szentgáli római katolikusok anyakönyve ismét csak „*fazekas*”-nak nevezi.

Élete, küzdelme, álmai, sorsa és letörése tükrözi a magyar művészi kerámiagyártás árnyoldalait, meddő harcait, megghiúsult törekvéseit.

Hat fiúgyermeke közül 3 maradt életben. *Ráfael* nevű, Bakonybélben született fiát 1893-ban a herendi gyár munkásaként említik. *Gyula* nevű fia *Csuha János* vette nőül Apátfalváról és 1881, 1893-ban mint Herendben lakó fazekast, majd később pedig Herenden lakó gyári munkást említik. 1893-ban Herenden született fia, *Gerlicze Ráfael*-nek tehát az unokája, a keresztségekben szintén a *Gyula* nevet nyerte.

Ismeretes még a már említett *Gerlicze Mária* is. A szentgáli római katolikus plébánia anyakönyvének bejegyzései szerint 1881-ben Herendben, 1893-ban Herenden lakott.

Mihalik Sándor

- ¹ *Siklóssy László*: Batthyány Tódor porcelánpöre és kisbéri majolikagyára. Buvár, VI (1940), 237. l. *Korabinsky*: Geographisch-historisches und Produktlexikon von Ungarn. Pressburg, 1786. 201. l. *Demian*: Darstellung der Oesterreich'schen Monarchie. Wien, 1805. III. kötet.
- ² *Michael Kumits*: Topographische Beschreibungen des Königreiches Ungarn. Pesth, 1824. I. 62. l.
- ³ Carl Schirek: Die k. k. Majolika Geschirrfabrik in Holitsch. Brünn, 1905. 82–83. l.
- ⁴ A pápai római katolikus plébánia anyakönyve szerint. – Úgy ezt, mint tanulmányunk további számos adatának felkutatását dr. *Pfeiffer János* történész-kanonok segítő készségének köszönhetjük.
- ⁵ A *Bittó*-féle adósságát Veszprém megye 1804. december 11. ülésén (közgyűlési jegyzőkönyv 622. l., 212. szám) – a *Morotz*-félét pedig ezt még megelőzően, az 1804 augusztus 24-én tartott megyei közgyűlésen táblázzák be. (Közgyűlési jegyzőkönyv 444. l. 78. sz.)
- ⁶ *Schirek*: im. 83. l. Nagyon valószínű, hogy tulajdonképpen ő beszélt rá *Windschügelt*, a holicsei gyár egyik vezető rangú dolgozóját arra, hogy a gyárat odahagyva, Pápará telepedjék át.
- ⁷ A pápai r. k. plébánia anyakönyvei.
- ⁸ Veszprémi Állami Levéltár. Veszprém vármegyei 1799. december 2. közgyűlési jegyzőkönyve: 572–573. l., 52. sz.
- ⁹ Uo. Az 1804. december 11. ülés jegyzőkönyvében a 634. lapon, a 252. szám alatt.
- ¹⁰ Az 1806. június 3. közgyűlés jegyzőkönyve: 246. l., 325. sz.
- ¹¹ Az 1807. március 4. közgyűlési jegyzőkönyv 178. lapján a 274. szám. A *Winter Mátyás* részére való intabulálásokat lásd még: az 1807. július 4. közgyűlési jegyzőkönyv 351. l. 62. sz., – az 1811. november 16. jegyzőkönyv 677. l., 52. sz.
- ¹² A közgyűlési jegyzőkönyv 559. oldalán, 39. szám alatt.
- ¹³ A közgyűlési jegyzőkönyv 41. l., 91. számú feljegyzése.
- ¹⁴ Az 1818. február 25. Veszprém megyei közgyűlési jegyzőkönyvében: 75. l., 25. sz.
- ¹⁵ Pápa város 1818. július 25. tanácsülési jegyzőkönyve: 86. l., 260. sz.
- ¹⁶ Veszprém vármegye 1817. május 2. közgyűlésének jegyzőkönyve: 325. l., 81. sz.
- ¹⁷ 125., lap. 364. sz.
- ¹⁸ A városi tanácsülési jegyzőkönyv 8. l., 38. sz.
- ¹⁹ A közgyűlési jegyzőkönyv 76. l., 26. sz.
- ²⁰ *Illa Bálint* – *Kovacsics József*: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Budapest, 1964. 46–47. l.
- ²¹ A veszprémvármegyei 1821. március 2. közgyűlés jegyzőkönyve: 317. l., 93. sz.
- ²² A közgyűlési jegyzőkönyv 121. l., 59. sz.
- ²³ A pápai római katolikus plébánia anyakönyve.
- ²⁴ A pápai plébánia halálozási anyakönyve.
- ²⁵ A pápai plébánia anyakönyve.
Lásd még: *Mihalik Sándor*: Pápai kőedény- és porcelán kísérletek. Folia Archaeologica, XV. (1963). 173. l.
- ²⁶ A pápai római katolikus plébánia anyakönyve.
- ²⁷ A pápai plébánia esketési anyakönyve.
- ²⁸ A pápai római katolikus plébánia anyakönyve.
- ²⁹ A pápai plébánia anyakönyve.
- ³⁰ 6. lap, 25. sz.
- ³¹ A pápai főplébánia keresztelési anyakönyve.
- ³² A pápai plébánia halálozási anyakönyve.
- ³³ Országos Levéltár. Helytartótanács iratok. 1842. Departamentum Commerciale. Fons 18. Positio 41.
- ³⁴ *Mérei Gyula*: Magyar iparfejlődés 1790–1848. Budapest, 1951. 280. l.
- ³⁵ Társalkodó, 1842. évfolyam, 76. sz. 303. l.
- ³⁶ Iparosok Lapja, III. Évfolyam (1860), 60. l.
- ³⁷ *Mihalik Sándor*: Adatok Mayer pápai és herendi gyárigazgató működéséhez. Folia Archaeologica, XVIII.
- ³⁸ Pápa város 1815. évi január 14. tanácsülési jegyzőkönyve: 9. lap, 28. sz. és ugyanazon évi tanácsülési jegyzőkönyvek: 67. l., 194. sz.
- ³⁹ Ezt az egyezményt Veszprém vármegye 1820. szeptember 4–6. közgyűlésén intabulálták. (Közgyűlési jegyzőkönyv: 931. l., 103. sz.)
- ⁴⁰ Pápa város 1818. évi május 9. és október 19. tanácsülési jegyzőkönyveinek 51. l., 153. sz. és a 113. lapon levő 333. szám alatt.
- ⁴¹ Az eladást és vételt Pápa város tanácsának 1820. január 8. ülésén jelentették be. Tanácsülési jegyzőkönyv: 2. lap, 4. sz.
- ⁴² Pápa város 1820. március 29. tanácsülési jegyzőkönyve: 62. lap, 230. szám.
- ⁴³ Pápa város 1852. évi július 31. tanácsülési jegyzőkönyve: 137. lap, 637. sz.
- ⁴⁴ *Oldal József*: A pápai kőedény-gyár. Iparosok Lapja. II. Évfolyam (1860), 60. 61. l.
- ⁴⁵ Valamennyi adalék a városi plébánia keresztelési és halálozási anyakönyveiből. Az 1952-ben még élt (93 éves) *Mayer Béláné* közlése szerint a városi *Mayer* család azonos a pápaival. Fiainak ugyanis dédapja volt a posztósból edénygyárossá lett pápai *Meyer*. (Tasnádiné Marik Klára gyűjtéséből.)
- ⁴⁶ Tanácsülési jegyzőkönyv: 153. sz.
- ⁴⁷ A városi plébánia halálozási anyakönyve.

- ⁴⁸ *Hans Meyer*: Böhmisches Porzellan und Steingut. Leipzig, 1927. 158. l.
- ⁴⁹ *Meyer*: im. 176. l.
- ⁵⁰ *Meyer*: im. 284. l.
- ⁵¹ Veszprémi Állami Levéltár: Veszprém vármegye 1820. november 18. közgyűlési jegyzőkönyve: 114. l., 118. sz.
- ⁵² *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye pappjai. (Kézirat.)
- ⁵³ A pápai plébánia esketési anyakönyve.
- ⁵⁴ Mindegyikük Pápan született és ott is halt meg a pápai plébánia kereszteleési és halálozási anyakönyvei szerint.
- ⁵⁵ A pápai plébánia halálozási anyakönyve.
- ⁵⁶ Az ifju férj apja: *Ábris János Dresselt* blankenburgi lakos.
- ⁵⁷ A pápai római katolikus plébánia anyakönyve. Em-lítést tesz erről az evangélikus egyház egyik fel-jegyzése is.
- ⁵⁸ A közgyűlési jegyzőkönyv 2806. száma alatt.
- ⁵⁹ A pápai római katolikus plébánia anyakönyvi fel-jegyzéseiben a gyermek hol *Vilmos*, majd pedig mint *Ferenc* és *Vilma* szerepel. Ezenkívül 1834 és 1837-ben jelölik meg az elhalálozás évét.
- ⁶⁰ A városlődi római katolikus egyház anyakönyve sze-rint 1861. október 8-án *Veisenfeld Ferenc* tanító és *Magyar Mihály* gyárosok jelenlétében 17 éves korá-ban férjhez ment az akkor 24 éves *Karl Ágoston* kán-tortanítóhoz.
- ⁶¹ A kőszegi Jézus Szíve plébánia kereszteleési anya-könyvének feljegyzései szerint mindegyik gyermek keresztanyja *Lehner Teréz* volt. Karolinának Hawer-nák János, Emiliának és Kornéliának Eisenport Sándor, Máriának pedig Berezovits Antal lett a kereszta-pja.
- ⁶² *Lelkes István*: Kőszeg. Budapest, 1960. 170. l.
- ⁶³ *Mihalik Sándor*: Bakonybéli kőedénygyártási pró-bálkozások. Folia Archaeologica, IX. (1957), 263–264. l.
- ⁶⁴ A pápai plébánia esketési és halálozási anyakönyve.
- ⁶⁵ A városlődi plébánia halálozási anyakönyve.
- ⁶⁶ A kőszegi polgárjogának – 1846-ban való szerzésekor viszont csehországinak mondják.
- ⁶⁷ A városlődi plébánia kereszteleési és esketési anya-könyve.
- ⁶⁸ A bakonybéli plébánia kereszteleési, esketési és ha-lálozási anyakönyve.

Transdanubische Keramikerfamilien

Der transdanubische Teil Ungarns ist bereits seit zwei Jahrhunderten ein klassischer Boden für die Herstellung von künstlerischen Keramikerzeugnissen. Um 1760 stellten auf einmal zwei Mitglieder der Familie Esterházy Versuche an, um auf ihren Gütern Fabriken zur Erzeugung künstlerischer Keramik zu errichten, die mit den Wiener Porzellanfabriken und den Holitscher Fayencefabriken des Herrscherpaares Maria Theresia und Franz von Lothringen konkurrieren sollten. Fürst Paul von Esterházy beabsichtigt eine Porzellanfabrik und Graf Josef von Esterházy eine Fayencefabrik zu errichten. Nach vielen Versuchen entwickelte sich letztere in Tata auch bezüglich ihres Ranges zur zweiten Fayencefabrik des Landes.

Zu Beginn des 19. Jahrhunderts, als die heimische Steingutfabrikation zu einer allgemeinen Staatsangelegenheit wurde, entstand in Pápa, der eine viel zeitgemäßere Produktion versprechende Konkurrent der Fabrik von Tata. Bereits 1802 gelangen zwei Meister — Schneller und Postbichal — aus der Holitscher großen Fabrik hier an. Bisher war uns nur bekannt, daß sie nach erfolgloser Arbeit bald auf ihre ursprüngliche Arbeitsstellen zurückgekehrt sind, doch berichten die neuerdings mühsam gesammelten, kurzen Beiträge aus alten kirchlichen Matrikeln, gleichalterigen Protokollen der Komitats- und städtischen Ratssitzungen, sowie Generalversammlungen getreu darüber, daß sie auch mitten ihres schweren Schicksals weiterhin in Pápa blieben, Familien gründeten und sich durch ihre standhafte Arbeit bis zu ihrem Tode aktiv an dem mächtigen Aufschwung der Steingutfabrik von Pápa beteiligt hatten.

Der entsprechende Ausbau der Fabrik zu Pápa ist das Lebenswerk des Matthias Winter. An seinen Namen knüpft sich die mit der im Jahre 1805 erfolgten Neugründung einsetzende Periode. Die jetzt veröffentlichten Beiträge geben Aufschluß darüber, wie und wo er dem Handel entstammt, wie er das Kapital erworben hat und berichten auch über seine Familienverhältnisse.

Die Fabrik hatte unter der Leitung des in Pápa gebürtigen Georg Johann Mayer ihre Glanzperiode.

Mayer, der die Fabrik im Jahre 1839 käuflich erworben hatte, setzte den Beruf seines Vaters fort und war von 1815 an ebenfalls Tuchmacher. 1839 ist er Besitzer einer Tuch- und Steingutfabrik und verfügt laut eines Vermögensnachweises aus dem Jahre 1852 bereits über ein Reinvermögen von 40.000 Silbergulden. Nach seinem Tode, um 1864 legten seine Erben die Fabrik in Pápa still und verschmolzen sie mit dem Steingutbetrieb in Városlód.

Das älteste Mitglied der Familie Wanke taucht 1795 in der Prager Fabrik auf. Unter den nach Ungarn übersiedelten Familienmitgliedern erweckt Franz Wanke ein besonderes Interesse, da er zuerst 1837 in der Fabrik zu Pápa arbeitet, vom Jahre 1846 an jedoch bereits in Kőszeg (Güns) als selbständiger Meister über eine eigene Fabrik verfügt. Als sich das Geld während des Freiheitskampfes entwertete, wurde auch sein Vermögen zu nichte. 1854 versuchte er den Steingutbetrieb von Bakonybél in Gang zu setzen, doch konnte er wegen der Engherzigkeit des dortigen Besitzers keine günstigen Ergebnisse erzielen. Im Jahre 1870 wird er als Fabrikant in Városlód erwähnt.

Raphael Gerlicze war zuerst in den großen Zentralfabriken der nordungarischen Keramik tätig und begann in den Fabriken von Telkibánya und Hollóháza sich mit dem Gedanken zu befassen, daß man die Fabrik von Bakonybél zu einer repräsentativen, künstlerischen keramischen Fabrik entwickeln könnte. Die Kleinlichkeit des Abtes von Bakonybél und sein Zurückschrecken vor jedem finanziellen Opfer machten die Errichtung einer größeren Fabrik unmöglich. Der unbemittelte, vermögenslose Gerlicze kann nicht einmal fortziehen. Seine Armut zwingt ihn auch dann noch dort zu verweilen, als man bereits mit allen weiteren Versuchen aufgehört hat. Er führt sein Dasein unter schweren Verhältnissen als einfacher Töpfermeister. Es gibt Zeichen, die darauf hinweisen, daß er dem Ende seines Lebens zu, mit der Herender Fabrik in Verbindung gekommen ist, ja vielleicht auch nach Herend übersiedelt war.

Sándor Mihalik

Familles de céramistes de la Transdanubie

La Transdanubie, la partie de la Hongrie située au-delà du Danube, est depuis deux siècles la terre classique de la fabrication de céramique d'art. Vers 1760, deux membres de la famille Eszterházy font une tentative d'établir dans leurs domaines des manufactures de céramique, capables d'entrer en émulation avec les manufactures de porcelaine, de Vienne, et de la fabrique de faïence de Holic, appartenant à la reine Marie-Thérèse et à son époux François de Lorraine. Le prince Pál Eszterházy désira créer une fabrique de porcelaine, et le comte József Eszterházy une fabrique de faïence. Après de longues expériences d'essai, cette dernière fabrique, établie à Tata, devint la manufacture de faïence, la deuxième en rang, de la Hongrie.

Au début du XIXe siècle, lorsque la production de faïencine devint une affaire nationale, fut créé à Pápa un rival de la fabrique de Tata, où l'usinage devait être plus moderne. Déjà en 1802, deux maîtres potiers — Schneller et Postbichal — se rendirent de Holic à Pápa. Nous avons su jusqu'à présent qu'après un travail sans résultat ces deux maîtres retournèrent à leur lieu de travail original, or, les menues données rassemblées dans de vieux registres ecclésiastiques et dans les procès verbaux des séances et des réunions générales contemporaines de la ville de Pápa, nous renseignent que malgré leur sort difficile, ils restèrent à Pápa où ils fondèrent une famille, et avec leur travail assidu ils contribuèrent jusqu'à leur mort au grand essor de la fabrique de faïencine de Pápa.

Le développement de la fabrique de Pápa est dû à Mátyás Winter, au nom duquel se rattache la période qui commence en 1805, lorsque fut refondée la fabrique de faïencine. Les données ici publiées jettent une lumière sur la carrière de Winter, sur sa famille et sur les sources du capital qu'il s'est procuré.

La fabrique de Pápa connut son ère de splendeur

sous la direction de György János Mayer, natif de la ville. Continuant le métier de son père, il était, dès 1815, maître drapier. A partir de 1839, il possédait une fabrique de draps et une de faïencine, et, selon le relevé de 1852, il possédait déjà une fortune de 40.000 florins d'argent. Après sa mort, vers 1864, ses héritiers liquidèrent la fabrique de Pápa et la transférant à Városlőd, ils l'intégrèrent dans la fabrique de cette ville.

On rencontre le nom du plus ancien membre de la famille Wanke, en 1795, dans la manufacture de Prague. Parmi les membres de cette famille immigrés en Hongrie, c'est Ferenc Wanke qui est particulièrement digne d'intérêt. D'abord, en 1837, il travailla dans la fabrique de Pápa, mais déjà en 1846, il posséda à Kőszeg une fabrique indépendante. Lorsque, par suite de la guerre d'indépendance la monnaie s'est dépréciée, il perdit lui aussi sa fortune. En 1854 il essaya de remettre en marche la fabrique de faïencine de Bakonybél, mais à cause de la mesquinerie de son propriétaire il ne put obtenir de résultats satisfaisants. En 1807 on le mentionne comme fabriquant de Városlőd.

Rafael Gerlicze travailla d'abord dans les grandes manufactures centrales de céramique de la Haute Hongrie, puis c'est en travaillant à Telkibánya et à Hollóháza qu'il songea à développer la fabrique de Bakonybél en une grande manufacture représentative de céramique d'art. La parcimonie du prieur de Bakonybél, qui refusait d'apporter des sacrifices, a entravé la création d'une fabrique importante. Dénué de ressources, Gerlicze se trouva dans l'impossibilité de quitter Bakonybél et se vit obligé d'y rester même après que tous les expériences furent interrompus. Il végéta comme simple potier. Selon certains indices, vers la fin de sa vie il entra en relation avec la manufacture de Herend, et peut-être alla-t-il s'établir lui-même à Herend.

Sándor Mihalik

СЕМЬИ КЕРАМИКОВ ЗАДУНАЙСКОГО КРАЯ ВЕНГРИИ

Задунайский край Венгрии является уже в продолжение двухсот лет классической землей производства художественной керамики. Около 1760 года сразу два члена семьи Эстерхази сделали попытки создать заводы художественной керамики на своих землевладениях, соперничающие с венским фарфоровым заводом и с голичским фаянсовым заводом императорских супругов, Марии Терезии и Франциска Лотарингского. Герцог Пал Эстерхази желал создать фарфоровый, а граф Йозеф Эстерхази — фаянсовый завод. После продолжительных попыток из последнего вырос в городе Тата второй и по рангу фаянсовый завод Венгрии.

В начале прошлого века, когда производство отечественных так называемых каменных посуды (Штейнгут) стало общевенгерским вопросом, рядом с заводом в г. Тата, был создан его соперник в г. Папа на основе более современных методов производства. Уже в 1802 году двое мастеров — Шнеллер и Постби-хал — пришло туда из крупного голичского завода. До сих пор мы считали, что после неуспешной работы они скоро возвратились на свои прежние рабочие места, но теперь мелкие вклады, полученные из старых церковных матрикулов и протоколов сессий комитатских и городских управлений, верно свидетельствуют о том, что они, несмотря на тяжелую судьбу, продолжали жить в г. Папа, они завели семью, и со своей выносливой работой участвовали до смерти в огромном размахе и подъеме завода каменных посуды в г. Папа.

Достойное построение всех цехов завода является жизненным творчеством *Матьяша Винтера*. Эпоха возобновления завода с 1805 года связана с его именем. Теперь опубликованные данные освещают и то, откуда и как он пришел сюда из торговли, кто были членами его семьи и откуда собрал необходимые для завода денежные средства.

Полный расцвет завода совпадает с дирекцией *Дьёрдя Яноша Майера*, который купил завод в 1839 году. Он был мастером местного, отечественного

происхождения. Продолжая ремесло своего отца, он был тоже валяльщиком начиная с 1815 года. С 1839 года у него уже были суконная фабрика и завод каменных посуды. Согласно ведомости из 1852 года чистая стоимость его имущества была равной 40 тыс. серебряных форинтов. После его смерти, наследники переселили завод в с. Варошлéd, который слился с тамошним заводом каменных посуды. Действие завода в г. Папа было таким образом прекращено.

Первый нам известный член семьи *Ванке* возникает на пражском заводе в 1795 году. Из числа членов семьи, которые переселились в Венгрию, для нас интересен *Ференц Ванке*, так как он в начале работал в 1837 году на заводе в г. Папа, но затем уже в 1846 году стал самостоятельным мастером и владел своим заводом. Когда в течение борьбы за свободу Венгрии деньги обесценились, его имущество тоже уничтожилось. В 1864 году он сделал попытки начать производство на заводе каменных посуды в с. Баконьбел, но вследствие скупости владельца тамошнего завода он не был в состоянии достичь благоприятных результатов. В 1870 году о нем говорится в качестве владельца завода в с. Варошлéd.

Рафзел Герлице прежде работал на крупных заводах в центрах керамического производства в северной части исторической Венгрии, и мечтал о том, работая на заводах в сс. Телкибаня и Холлохаза, что из баконьбелского завода можно было бы создать завод для производства художественной керамики, служащей репрезентативным целям. Вследствие скупости баконьбелского аббата и боязни от пожертвований создание более серьезного завода стало невозможным. *Герлице* без денег и без имущества не смог переселиться. В своей нишете он был вынужден остаться там и тогда, когда он уже перестал сделать попытки. Отдельные знаки указывают на то, что он к концу своей жизни создал связи с херендским фарфоровым заводом, и, более того, может быть, он переселился в Херенд.

Шандор Михалик